

Izabela Socka

Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ABSOLWENCI ORAZ WYKŁADOWCY UNIwersYTETU NOWOROsyJSKIEGO W ODESSIE W XIX I NA POCZĄTKU XX WIEKU W POLSKIEJ HISTORIOGRAFII OSTATNICH TRZECH DEKAD

Słowa kluczowe: Imperatorski Uniwersytet Noworosyjski w Odessie, polska historiografia, absolwenci i wykładowcy

Key words: Imperial Novorossiya University of Odessa, Polish historiography, graduates and academic teachers

Dzisiejszy Odeski Uniwersytet Narodowy im. I. Miecznikowa obchodził w 2015 r. swoje 150-lecie istnienia. Został założony jako Imperatorski Uniwersytet Noworosyjski na mocy decyzji cara Aleksandra II, na bazie istniejącego od 1817 r. Liceum im. Richelieu. W 1865 r. pierwsi studenci podjęli naukę na trzech wydziałach: historyczno-filozoficznym, fizyczno-matematycznym i prawnym, natomiast w 1900 r. powstał wydział medyczny. Od początku powstania w skład uniwersytetu wchodził m.in. ogród botaniczny, 17 laboratoriów doświadczalnych i muzeum paleontologiczne. Uczelnia stanowiła zatem idealne miejsce do rozwoju nauk biologicznych. W czasach Związku Sowieckiego uczelnia nosiła nazwę Odeskiego Uniwersytetu Państwowego, a w 1945 r. przyjęła imię zoologa i mikrobiologa, laureata Nagrody Nobla Ilji Miecznikowa. W tym okresie odeska uczelnia była jednym z liderów naukowych wśród uczelni Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Uniwersytet bez większych problemów przetrwał transformację polityczną i w 2000 r. otrzymał, dekretem prezydenta Ukrainy, status narodowego¹. Rocznicą 150-lecia powstania uniwersytetu to dobry pretekst do przyjrzenia się bliżej tej uczelni, jej absolwentom i profesorom.

¹ Історія університету, <<http://onu.edu.ua/uk/geninfo/history>>, dostęp 18 VII 2015.

Niniejszy szkic jest próbą pokazania, jakie miejsce uniwersytet z Odessy zajmuje we współczesnej polskiej historiografii. Przedstawiony niżej dorobek historiograficzny, odnoszący się do Uniwersytetu Noworosyjskiego, został ograniczony do publikacji, które ukazały się mniej więcej w ostatnim trzydziestolecu i dotyczyły jego absolwentów i wykładowców z pierwszych kilku dziesięcioleci jego istnienia.

Na początek kilka uwag natury ogólnej. Przede wszystkim na podkreślenie zasługuje fakt, iż coraz częściej zaczynają pojawiać się w polskich publikacjach uczeni i absolwenci z Odessy. Oczywiście, w większości są to prace dotyczące polskich naukowców, co raczej nie powinno dziwić, gdyż dokumentowanie narodowego dziedzictwa naukowego czy kulturowego to wręcz obowiązek każdej nacji w unifikującym się świecie. Ich sylwetki, w zależności od charakteru publikacji, są przedstawiane na tle ówczesnej rzeczywistości w Cesarstwie Rosyjskim. W omawianym okresie, poza mniej lub bardziej analitycznymi artykułami, spuścizna historiograficzna wzbogaciła się nawet o biografie.

Takowej doczekał się absolwent uniwersytetu w Odessie, wybitny polski uczony przełomu XIX i XX w. – Józef Nusbaum-Hilarowicz (1859–1917). Ten współpracownik i następca Benedykta Dybowskiego w katedrze zoologii i anatomii porównawczej na Uniwersytecie Lwowskim miał krótki, ale istotny epizod w swoim życiu związany z Uniwersytetem Noworosyjskim – w 1886 r. uzyskał stopień magistra zoologii i anatomii porównawczej. Biografista Gabriel Brzęk pobytowi Nusbauma-Hilarowicza w Odessie, zwieńczonemu dokończeniem przewodu magisterskiego, poświęcił niecałą stronę². Natomiast o wiele więcej można dowiedzieć się z autobiografii samego uczonego, wydanej w 1992 r. w Krakowie. Odeski okres wspomnień Józef Nusbaum-Hilarowicz rozpoczął zdaniem: „Z kilkunastodniowego pobytu mojego w Odessie na wiosnę r. 1886 wyniosłem szereg wspomnień nadzwyczaj przyjemnych”³. Nie mogło być inaczej, skoro młody adept zoologii z sukcesem obronił swoją rozprawę. Interesujące, że pobytowi w Odessie poświęcił kilka stron, opisując nawet w kilku zdaniach wygląd miasta, który – jak sam przyznawał – zadziwił go bardzo. Warto w tym miejscu podkreślić, iż Nusbaum-Hilarowicz nie był klasycznym absolwentem odeskiego uniwersytetu, ponieważ na nim nie studiował, ale sam fakt publicznej obrony rozprawy magisterskiej każe zaliczyć go w ich poczet. Pozostałe publikacje o Nusbaumie-Hilarowiczu to przede wszystkim analiza jego poglądów naukowych. Omówił je Zbigniew J. Kępa w dwóch tekstach dotyczących jego myśli ewolucyjnej⁴. W trzecim, zatytułowanym „*Nowa biologia*” w walce

² G. Brzęk, *Józef Nusbaum-Hilarowicz. Życie, praca, dzieło*, Lublin 1984, s. 33.

³ J. Nusbaum-Hilarowicz, *Pamiętniki przyrodnika. Autobiografia*, Kraków 1992, s. 74.

⁴ Z. J. Kępa, *Relacje między naukami przyrodniczymi a filozofią i teologią w ujęciu darwinisty Józefa Nusbauma-Hilarowicza*, „Tarnowskie Studia Teologiczne”, 1997, t. 15, s. 5–21; idem, *Reinterpretacja myśli ewolucyjnej Nusbauma-Hilarowicza w okresie stalinowskim*, „Zagadnienia Filozoficzne w Nauce”, 1997, t. 20, s. 92–107.

z religią⁵ Kępa zainspirował się opracowaniem Nusbauma pt. *Idea ewolucji w biologii*, które zostało wydane po raz drugi w 1952 r. przez Komitet Ewolucjonizmu Polskiej Akademii Nauk, a w którym znalazło się wiele zmian wprowadzonych ze względów ideologicznych⁶.

Innym absolwentem Uniwersytetu Noworosyjskiego, który stał się bohaterem dwóch monografii, był doktor medycyny Oskar Bielawski (1891–1973). Pierwsza, autorstwa Henryka Florkowskiego, to niezbyt obszerna, prawie 90-stronicowa biografia, w której autor przybliżył sylwetkę polskiego lekarza psychiatry, który dyplom z medycyny uzyskał w 1918 r.⁷ Druga, prawie identyczna objętościowo, napisana przez Artura Hojana stanowi analizę działalności Bielawskiego na polu kontrowersyjnej dla współczesnych eugeniki⁸.

Na kartach polskiej historii zapisał się absolwent matematyki Hipolit Jan Gliwicz (1878–1943). Na uniwersytecie w Odessie uzyskał w 1901 r. stopień kandydata nauk matematycznych i – podobnie jak wyżej wymienieni – pozostałą część życia spędził poza nadczarnomorskim miastem. Znany jest m.in. jako ekonomista, wolnomularz, działacz polityczny, senator i wicemarszałek Senatu II kadencji w latach 1928–1930. Gliwiczowi poświęcił ostatnio artykuł Piotr Eberhardt, który przy okazji analizy mapy przedstawiającej rzekomo koncepcję granic Polski autorstwa byłego wicemarszałka, przypomniał podstawowe fakty z jego życia⁹. Do postaci Hipolita odwoływała się również Elżbieta Wichrowska, która w szkicu o rodzinie Gliwiczów zajęła się przede wszystkim synem Hipolita – Tadeuszem¹⁰. Rzecz jasna, nie mogło zabraknąć biogramu Gliwica w wydanym przez Wydawnictwo Sejmowe słowniku polskich parlamentarzystów z okresu dwudziestolecia międzywojennego autorstwa Małgorzaty Smogorzewskiej czy opublikowanym kilka lat wcześniej dziele, zawierającym biogramy osób udzielających się na scenie politycznej okresu międzywojennego¹¹.

Największym zainteresowaniem polskich badaczy cieszył się student wydziału fizyczno-matematycznego Mariusz Zaruski (1867–1941). Późniejszy generał brygady Wojska Polskiego, człowiek renesansu, który był m.in. malarzem, poetą i prozaikiem, żeglarzem, taternikiem, instruktorem i wychowawcą młodzieży to tak barwna i wszechstronna postać, że aż wdzięczna dla uczonych zajmujących się jego działalnością. To właśnie wszechstronność Zaruskiego zainspirowała Mariana Czyżewskiego do napisania biografii pionie-

⁵ Idem, „*Nowa biologia*” w walce z religią, „Zagadnienia Filozoficzne w Nauce”, 1998, t. 22, s. 63–78.

⁶ Ibidem, s. 64.

⁷ H. Florkowski, *Dr med. Oskar Bielawski (1891–1973). Życie i dzieło*, Kościan 1992.

⁸ A. Hojan, *Dr Bielawski i eugenika*, Kościan 2009.

⁹ P. Eberhardt, *Koncepcja granic powojennej Polski według Hipolita Gliwica*, „Przegląd Geopolityczny”, 2012, t. 5, s. 99–103.

¹⁰ E. Wichrowska, *Gliwicowie...*, „Ars Regia”, 1993, 2/2 (3), s. 107–110.

¹¹ M. Smogorzewska, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 2: E–J, Warszawa 2000; *Kto był kim w II Rzeczypospolitej*, red. J. M. Majchrowski, wyd. 1, Warszawa 1994.

ra polskiego żeglarstwa¹². Ta wydana pośmiertnie biografia to druga próba zmierzenia się z życiem i działalnością Zaruskiego. Pierwszą w analizowanym okresie podjęła Henryka Stępień¹³. Mariusz Zaruski fascynuje i intryguje badaczy do dnia dzisiejszego, o czym świadczy znaczna liczba artykułów poświęconych różnym etapom jego życia i wielu obszarom jego działalności. W szerszym kontekście pisali o nim wspomniany M. Czyżewski oraz Daniel Duda, Zbigniew Jaskiernia, Zbigniew Krawczyk, Kazimierz Kubik, Mirosław Kuklik, Józef Sługocki¹⁴. Ten ostatni kilka publikacji poświęcił działalności marynistycznej Zaruskiego¹⁵. Na temat działalności taterniczej generała, jego twórczości poetyckiej i pisarskiej w omawianym okresie powstało wiele publikacji, których nie sposób w tym miejscu wymienić, ponadto różnych informacji dotyczących Zaruskiego dostarczały opracowania dotyczące m.in. marynistyki i taternictwa¹⁶. Zaruski był też bohaterem sympozjów naukowych, a także poświęconej mu wystawy¹⁷.

Zarówno J. Nusbaum-Hilarowicz, jak i O. Bielawski oraz H. Gliwic swoją przygodę z Uniwersytetem Noworosyjskim ograniczyli do uzyskania dyplomów i nie związali swojej późniejszej kariery z Odessą. Inaczej było w przypadku absolwenta prawa Eugeniusza Waśkowskiego (1866–1942). Ten znany odeski adwokat pracę naukową kontynuował na macierzystej uczelni. Jego

¹² M. Czyżewski, *Mariusz Zaruski – człowiek na miarę renesansu*, Olsztyn 2009.

¹³ H. Stępień, *Mariusz Zaruski. Opowieść biograficzna*, Warszawa 1997.

¹⁴ M. Czyżewski, „Był Zaruski postacią w stylu ludzi renesansu, „Szkice Humanistyczne”, 2004, t. 4, nr 3/4, s. 127–152; D. Duda, *Generał Mariusz Zaruski (1867–1941)*, „Nautologia”, 2001, nr 3/4, s. 14–18; Z. Jaskiernia, *Ostatnie dni Mariusza Zaruskiego*, „Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego”, 1997, t. 6, s. 175–179; Z. Krawczyk, *Człowiek wobec natury – Mariusz Zaruski*, „Kultura Fizyczna”, 2000, nr 5/6, s. 1–5; K. Kubik, *Mariusz Zaruski*, „Nautologia”, 1981, nr 4, s. 62–83; M. Kuklik, *Generał Mariusz Zaruski ostatni starosta w Pucku w okresie międzywojennym*, „Zapiski Puckie”, 2004, nr 3, s. 46–63; J. Sługocki, *Generał Mariusz Zaruski*, „Przegląd Morski”, 1984, nr 6, s. 57–65.

¹⁵ J. Sługocki, *Zagadnienie terminologii morskiej i rozkazodawstwa żeglarskiego w działalności społecznej i literackiej gen. Mariusza Zaruskiego*, „Zeszyty Naukowe. Wyższa Szkoła Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte”, 1987, nr 3, s. 161–180; idem, *Budowa floty narodowej w poglądach i działalności gen. Mariusza Zaruskiego*, „Zeszyty Naukowe. Wojskowa Akademia Polityczna im. F. Dzierżyńskiego”, 1988, nr 3, s. 144–152; idem, *Gen. Mariusz Zaruski współtwórcą polskiej terminologii morskiej*, „Kultura i Oświata”, 1988, nr 1, s. 64–72; idem, *Mariusz Zaruski a kwestia udziału społeczeństwa polskiego w budowie floty morskiej*, „Nautologia”, 1988, nr 4, s. 27–32; idem, *Rozkazodawstwa żeglarskie generała Mariusza Zaruskiego*, „Przegląd Morski”, 1988, nr 1, s. 57–61.

¹⁶ Np. T. Linkner, *Gdy jeden drugiemu mógł być przewodnikiem. W kręgu koneksji i twórczych poszukiwań Mariusza Zaruskiego*, „Nautologia”, 1985, nr 4, s. 22–31; M. Pinkwart, *Zakopiańskim szlakiem Mariusza Zaruskiego*, Warszawa 1985; K. Turo, *Mariusz Zaruski – sylwetka pisarza*, „Gdański Rocznik Kulturalny”, 1988, s. 79–96; A. L. Muszyński, *Generał Mariusz Zaruski i jego „Gadułki”*, „Nautologia”, 1991, nr 3–4, s. 26–28.

¹⁷ *Sympozjum poświęcone Mariuszowi Zaruskiemu*, oprac. K. Kubik, „Nautologia”, 1981, nr 4, s. 62–83; *Mariusz Zaruski taternik i marynista (materiały z sympozjum)*, „Zeszyty Naukowe. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie”, 2002, nr 1, s. 5–121; J. Tkaczyk, *Mariusz Zaruski – taternik, narciarz, żeglarz i... wychowawca: wystawa w Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie*, „Sport Wyczynowy”, 2001, nr 11/12, s. 81–85.

sylwetkę przybliżył ostatnio Adam Redzik w publikacji, która ukazała się nieprzypadkowo, ponieważ związana była z siedemdziesięcioleciem śmierci Waśkowskiego. Dało to asumpt do skreślenia kilku słów o życiu i działalności członka odeskiej palestry¹⁸. Autor na wstępie zauważył, że dotąd nie powstało żadne większe opracowanie biograficzne, biogramu Waśkowskiego próżno też szukać w *Poczcie prawników polskich XIX i XX wieku* autorstwa Krzysztofa Pola¹⁹. Redzik ubolewał też, iż jedyny krótki biogram absolwenta prawa Uniwersytetu Noworosyjskiego, zamieszczony w książce Adama Śródki o uczonych polskich z XIX i XX w., zawiera wiele błędów i nieściśłości²⁰. O Waśkowskim Redzik razem z Tomaszem J. Kotlińskim napisali w syntezie dotyczącej historii adwokatury²¹. Warto w tym miejscu przypomnieć, że prof. Eugeniusz Waśkowski w latach 1906–1909 piastował funkcję prorektora uniwersytetu w Odessie. Stracił jednak stanowisko, ponieważ nie wydał zarządzeń przeciwko studentom, którzy brali udział w manifestacjach w latach 1905–1906. Warto zaznaczyć na marginesie, że późniejszy okres, kiedy Waśkowski był profesorem Uniwersytetu Wileńskiego, omówił Mikołaj Tarkowski, który pisał o wileńskiej palestrze²².

Absolwentem matematyki w Odessie i profesorem tegoż uniwersytetu, który związał się z nim na kilkadziesiąt lat, znanym logikiem i matematykiem Janem Sleszyńskim (Śleszyńskim) (1854–1931) zainteresował się logik i filozof Jacek Juliusz Jadacki. W 38 tomie monumentalnego *Polskiego słownika biograficznego* opublikował on biogram prekursora badań z dziedziny logiki matematycznej, w którym znajdują się podstawowe informacje z życia i działalności naukowej profesora²³. W tym samym mniej więcej czasie Jadacki przeanalizował twórczość naukową Sleszyńskiego w dziedzinie logiki²⁴. Informacje o Sleszyńskim można też znaleźć w różnych publikacjach, które ukazały się w omawianym okresie. I tak Małgorzata Przeniosło przywoływała wielokrotnie na kartach książki o matematykach w dwudziestoleciu międzywojennym jego nazwisko, wówczas już mieszkańca Krakowa i profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego²⁵. Kilkuwersowy biogram Sleszyńskiego znalazł się w wykazie matematyków-emigrantów z ziem polskich w artykule

¹⁸ A. Redzik, *Eugeniusz Waśkowski (1866–1942). W siedemdziesięciolecie śmierci wybitnego uczonego i adwokata*, „Palestra”, 2012, R. 57, nr 9/10, s. 255–267.

¹⁹ K. Pol, *Poczet prawników polskich XIX i XX wieku*, wyd. 2, Warszawa 2011.

²⁰ A. Śródka, *Uczni polscy XIX–XX stulecia*, t. 4, Warszawa 1998, s. 447–448.

²¹ A. Redzik, T. J. Kotliński, *Historia Adwokatury*, wyd. 2, Warszawa 2012, s. 98.

²² M. Tarkowski, *Wileńscy prawnicy wobec wybranych koncepcji ustrojowo-politycznych oraz kodyfikacji prawa w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, w: *Tendencje rozwojowe myśli politycznej prawnej*, red. M. Maciejewski, M. Marszał, M. Sadowski, Wrocław 2014, 495–511.

²³ J. J. Jadacki, *Sleszyński (Śleszyński) Jan (1854–1931)*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: *PSB*), t. 38, Warszawa–Kraków 1997–1998, s. 563–565.

²⁴ Idem, *Jan Sleszyński jako logik*, *Wiadomości Matematyczne*, 1998, nr 34, s. 83–97.

²⁵ M. Przeniosło, *Matematycy polscy w dwudziestoleciu międzywojennym. Studium historyczne*, Kielce 2011.

Romana Dudy²⁶. Nieco więcej miejsca poświęcili Sleszyńskiemu Stanisław Domaradzki i Andrzej Pelczar w artykule dotyczącym założycieli Polskiego Towarzystwa Matematycznego, które to towarzystwo zostało założone w 1919 r. w Krakowie. Na liście założycieli towarzystwa Sleszyński został zapisany jako trzeci po Stanisławie Zarembie i Franciszku Lei, a jednym z założycieli – co warto przypomnieć – był genialny matematyk Stefan Banach²⁷. W dwóch anglojęzycznych tekstach informacje o Sleszyńskim zamieścił Roman Murawski²⁸. Natomiast dosłownie kilka słów poświęcił Sleszyńskiemu Tomasz Kozłowski w okolicznościowym opracowaniu o Halinie Krahelskiej – działaczce społecznej i pisarce, prywatnie córce Sleszyńskiego²⁹. Tymczasem inny absolwent odeskiej matematyki, który na jakiś czas związał się z uniwersytetem jako wykładowca, Cezary Russjan ma swój biogram w *PSB*³⁰.

Polska historiografia w ostatnich trzech dekadach wzbogaciła się również o publikacje, dotyczące wykładowców związanych z Uniwersytetem Noworosyjskim, ale niebędących jego absolwentami. Swojej naukowej biografii w obszernym artykule doczekał się światowej sławy uczony, histolog i embriolog prof. Aleksander Mańkowski (1868–1946). To właśnie zatrudniony na Uniwersytecie Noworosyjskim na stanowisku docenta w 1900 r. późniejszy jego prorektor „dokonał odkryć otwierających nowe horyzonty badawcze. Uważa się, że jego publikacje przyczyniły się w istotnym stopniu do tego, że w hormonoterapii zaczęto stosować adrenalinę i kortynę”³¹. Andrzej Emeryk Mańkowski, biograf Aleksandra, skupił się przede wszystkim na okresie bułgarskim Mańkowskiego, od kiedy na Uniwersytecie Sofijskim zaczął pracę po wyjeździe z ogarniętej rewolucją październikową Rosji³².

Okrągła rocznica śmierci, tym razem setna, zainspirowała badaczy do zorganizowania w 1987 r. konferencji poświęconej mikrobiologowi Leonowi Cienkowskiemu (1822–1887). W organizację zaangażowały się dwa instytuty Polskiej Akademii Nauk: Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego oraz Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki. Pokłosiem konferencji, poza wygłoszonymi referatami, był cykl publikacji w jednym z numerów czasopi-

²⁶ R. Duda, *Emigracja matematyków z ziem polskich*, „Roczniki Polskiego Towarzystwa Matematycznego”, 2004, Seria II: Wiadomości Matematyczne XL, s. 175–211.

²⁷ S. Domaradzki, A. Pelczar, *O założycielach Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, „Wiadomości Matematyczne”, 2009, nr 45 (2), s. 217–240, tu s. 224.

²⁸ R. Murawski, *The Philosophy of Mathematics and Logic in the 1920s and 1930s in Poland Science Networks*, Historical Studies, 2014, vol. 48, s. 171–186; idem, *Philosophical reflection on mathematics in Poland in the interwar period*, „Annals of Pure and Applied Logic”, 2004, vol. 127 (1–3), s. 325–337.

²⁹ T. Kozłowski, *Inspektor pracy Halina Krahelska*, Warszawa 2014.

³⁰ S. M. Brzozowski, *Russjan Cezary*, w: *PSB*, t. 33, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991–1992, s. 147–148.

³¹ Z. Klejn, *Polacy na Uniwersytecie Sofijskim*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne”, 2000, nr 1–2, s. 195.

³² A. E. Mańkowski, *Profesor Aleksander Todorow Mańkowski (1868–1946). Polak z Podola, rosyjski biały emigrant w Bułgarii, twórca Instytutu Histologii i Embriologii Uniwersytetu w Sofii*, „Krakowskie Pismo Kresowe”, 2013, R. 5, s. 65–93.

sma „Kosmos”. Jerzy Róziewicz przedstawił działalność dydaktyczną i naukowo-organizacyjną prof. Cienkowskiego w Rosji. Rzecz jasna, nie mogło w tej analizie zabraknąć istotnego etapu w życiu Cienkowskiego – pracy na etacie profesora w Odessie³³. Leszek Kuźnicki przybliżył czytelnikom działalność naukową, szczególnie akcentem wkład Cienkowskiego w badania protistologiczne³⁴. Władysław J. H. Kunicki-Goldfinger skupił się natomiast na pokazaniu Cienkowskiego jako mikrobiologa³⁵. Ten swoisty tryptyk zamknął wykaz publikacji profesora.

O niektórych osobach związanych z uniwersytetem w Odessie można znaleźć rozproszone informacje i wzmianki w różnych publikacjach, które najczęściej dotyczyły różnych aspektów nauki. I tak o wspomnianym wyżej prof. Aleksandrze Mańkowskim pisał Zbigniew Klejn w artykule o Polakach na Uniwersytecie Sofijskim³⁶. Zanim krótko scharakteryzował działalność Mańkowskiego w Bułgarii, w której znalazł się zresztą przejazdem, omówił jego dokonania na uniwersytecie w Odessie³⁷. Maria Magdalena Blombergowa w artykule o kontaktach polskich historyków i archeologów z rosyjskimi instytucjami naukowymi w Odessie przybliżyła postać Władysława Jurgiewicza (1818–1896) – lingwisty i archeologa, wieloletniego wykładowcy Uniwersytetu Noworosyjskiego, który po 25 latach wykładów otrzymał tytuł „profesora zasłużonego”. Badaczka skoncentrowała się nie tylko na pracy naukowej profesora, ale zwróciła też uwagę na jego działalność w Towarzystwie Historii i Starożytności. Na podkreślenie zasługują wieloletnie badania Jurgiewicza nad osadnictwem i cywilizacją grecką nad Morzem Czarnym³⁸. W tym samym artykule znalazło się również miejsce na charakterystykę działalności innego profesora odeskiej uczelni, Leopolda Wojewódzkiego (1846–1901) – filologa klasycznego.

Również o botaniku Władysławie Karolu Rothercie (1863–1916), profesoroze uniwersytetu w Odessie w latach 1902–1908, można znaleźć informacje w kilku publikacjach. Obszerny biogram w *Polskim słowniku biograficznym* opublikował Zdzisław Kosiek³⁹. O Rothercie wspominała Maria Magdalena Blombergowa, analizując wkład Uniwersytetu Dorpackiego w kulturę i na-

³³ J. Róziewicz, *Działalność dydaktyczna i naukowo-organizacyjna Leona Cienkowskiego w Rosji*, „Kosmos”, 1988, R. 37, nr 4, s. 671–697. Odeski okres został przedstawiony na s. 682–685.

³⁴ L. Kuźnicki, *Wkład Leona Cienkowskiego do protistologii*, „Kosmos”, 1988, R. 37, nr 4, s. 699–710.

³⁵ Władysław J.H. Kunicki-Goldfinger, *Leon Cienkowski jako mikrobiolog*, „Kosmos”, 1988, R. 37, nr 4, s. 711–714.

³⁶ Z. Klejn, *Polacy na Uniwersytecie Sofijskim*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne”, 2000, nr 1–2, s. 195.

³⁷ Ibidem, s. 195.

³⁸ Maria Magdalena Blombergowa, *Kontakty polskich historyków i archeologów z rosyjskimi instytucjami naukowymi w Odessie (do 1914 r.)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1995, t. 40, z. 4, s. 33–48.

³⁹ Z. Kosiek, *Rothert Władysław Karol*, w: *PSB*, t. 32, Wrocław–Warszawa–Kraków 1989–1991, s. 300–303.

ukę polską przed rewolucją październikową⁴⁰, natomiast Tomasz Majewski zamieścił informację o poszerzeniu w 1914 r. komitetu redakcyjnego „Pamiętnika Fizjograficznego”⁴¹. Opracowując biografię Aleksandra Rotherta, jego autorzy nie omieszkali dodać kilku słów o bracie Władysławie⁴².

Jerzy Róziewicz w monografii o polsko-rosyjskich związkach naukowych, w rozdziale o polskich pracownikach naukowych w uczelniach rosyjskich w latach 1803–1918 przedstawił sylwetki profesorów, którzy odegrali istotną rolę w kształtowaniu oblicza uczelni⁴³. Wśród wymienionych znaleźli się Leon Cienkowski, Władysław Jurgiewicz, Leopold Berkiewicz (astronom) oraz Aleksander Weryho (chemik), którzy z uniwersytetem byli związani od chwili jego powstania. Pisał również o naukowcach, którzy objęli katedry uniwersyteckie później. Byli to botanicy: Leopold Wojewódzki, Leon Fiedorowicz (ekonomista), Franciszek Dionizy Kamiński, Władysław Rothert i Bolesław Hryniewiecki. W tym gronie nie mogło zabraknąć wspomnianych wyżej Jana Sleszyńskiego i Eugeniusza Waškowskiego oraz innych: Bronisława Weryho (fizjolog), Maurycego Piusa Rudzkiego (docent geografii)⁴⁴, Emiliana Bokujemskiego (medycyna), Cezarego Russjana (matematyk), Konrada Dynowskiego (prawnik), Czesława Chęcińskiego (anatom patologiczny), Włodzimierza Załęskiego (zoolog) i Artemiusza Orbińskiego (docent astronomii).

Biogramy Leopolda Berkiewicza, Leona Cienkowskiego, Franciszka Dionizego Kamińskiego, Władysława Rotherta, Aleksandra Weryho (chemika) i Bronisława Weryho umieścił w swoim słowniku Artur Kijas⁴⁵.

Polskim profesorom Uniwersytetu Noworosyjskiego, wymieniając ich nazwiska, akapit poświęcił też Tomasz Ciesielski w tekście o Polakach i Ukraińcach w Odessie na przełomie XIX i XX w.⁴⁶ Wśród profesorów uniwersyteckich znaleźli się Leopold Wojewódzki, Eugeniusz Waškowski, Leopold Berkiewicz, Leon Cienkowski, Franciszek Dionizy Kamiński, Piotr Buczyński, Władysław Rothert, Jan Sleszyński, Aleksander Weryho, Bronisław Weryho.

Reasumując, polskie badania związane z absolwentami i kadrą naukową Uniwersytetu Noworosyjskiego skupiają się przede wszystkim na analizowa-

⁴⁰ M. M. Blombergowa, *Znaczenie uniwersytetu w Dorpacie dla kultury i nauki polskiej (przed 1917 r.)*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, 1992, Seria: Folia Archaeologica, t. 17, s. 3–14 (o Rothercie na s. 9–10).

⁴¹ T. Majewski, *Botanika w warszawskich czasopismach „Pamiętnik fizjograficzny” i „Wszechświat”*, „Analecta”, 2005, t. 14, nr 1–2, s. 147–165 (o Rothercie na s. 150).

⁴² Z. Białkiewicz, J. Hickiewicz, *Aleksander Rothert (1870–1937) w 140 rocznicę urodzin*, „Zeszyty Problemowe – Maszyny Elektryczne”, 2010, nr 87, s. 9–13.

⁴³ J. Róziewicz, *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725–1918)*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984, s. 243–247.

⁴⁴ Zob. biogram geografa: S. M. Brzozowski, *Rudzki Maurycy Pius Tomasz*, w: *PSB*, t. 33, s. 53–55.

⁴⁵ A. Kijas, *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku*, Warszawa–Poznań 2000.

⁴⁶ T. Ciesielski, *Polacy i Ukraińcy w Odessie na przełomie XIX i XX w. Liczebność, struktura i kontakty obu diaspor*, s. 85, <<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72046/15-Cheselskij.pdf?sequence=1>>, dostęp 25 VII 2015.

niu działalności naukowców polskiego pochodzenia, a ten krótki przegląd pokazuje, że odeska uczelnia zatrudniała znanych i cenionych badaczy. Na zakończenie warto dodać, iż pojawiają się publikacje, których autorzy analizują inne obszary związane z uniwersytetem. Przykładem jest artykuł Małgorzaty Czapskiej pt. *Absolwenci Uniwersytetu Noworosyjskiego w Odessie wśród nauczycieli rządowych męskich szkół średnich Królestwa Polskiego w latach 1873–1905*⁴⁷. Autorka zamieściła w nim biogramy 23 absolwentów uniwersytetu w Odessie. W gronie przedstawionych przez M. Czapską nauczycieli znalazło się m.in. 3 inspektorów: Piotr Krzyżanowski (inspektor w szkole realnej w Kaliszu w latach 1899–1910), Afanasij Karpowicz (inspektor gimnazjum męskiego w Białej Podlaskiej w latach 1902–1910,) oraz Władimir Ochriemienko (inspektor Okręgu Naukowego Warszawskiego w 1904 r.). W artykule można znaleźć nie tylko informacje o przebiegu karier pedagogów po ukończeniu studiów, ale także wiadomości dotyczące ich pochodzenia, wyznawanej religii, stanu cywilnego, liczby dzieci czy otrzymywanych przez nich pensji. Widać więc wyraźnie, że polscy badacze w kwestii Uniwersytetu Noworosyjskiego nie powiedzieli ostatniego słowa.

SUMMARY

The article reviews Polish historical writings from the turn of the 19th and 20th centuries concerning the Imperial Novorossiya University of Odessa. The author analyses sources published in the last three decades which are dedicated to graduates and lecturers from the first decades of the university's existence. In their work, Polish researchers focused mainly on graduates and academic teachers who were Polish nationals or had Polish roots. The most notable figures connected with the university include zoologist Józef Nusbaum-Hilarowicz, general Mariusz Zaruski, attorney-at-law Eugeniusz Waškowski, mathematician Jan Śleszyński, embryologist Aleksander Mańkowski and microbiologist Leon Cienkowski.

⁴⁷ Opublikowany w: *Polacy na południowej Ukrainie*, pod red. W. Kusznira i T. Ciesielskiego, Odessa–Opole–Olsztyn 2006, s. 160–168.

